

TÜRÜK
Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2016 Yıl:4, Sayı:8
Sayfa:1-10

ISSN: 2147-8872

NOVELLADA KARAKTERLERİN AÇILMASINDA DİYALOGLARIN ROLÜ

(Celil Memmedguluzade ve O.Henry Öyküleri Esasında)

Ayten Musayeva*

Özet

Yeni karakterler döneminin kendi talebidir. Bilindiği gibi, içerik olarak yeni sanat yeni şekillerden değil, yeni insanlarla doğar. Zira sanat toplumdaki değişikliklere tepkisiz kalmaz. Bu anlamda belli bir dönemde yaratılmış karakterlerin toplumda baş veren sosyal-manevi olaylarla ilişkilendirilmesi insanın mevcut toplumda pozisyonunu belirlemeye yardımcı oluyor. Karakter tipini bu veya diğer yazar değil, dönemin kendisi ve bu dönemin problematikası belirliyor. Bu anlamda Azerbaycan edebiyatında Mirza Celil'in kahramanları yeni karakter tipini temsil ediyor. Onlar daha çok cehaletin, eğitimsizliğin ve dini fanatizmin yetiştirdiği aciz insanlardır. Tahminen aynı dönemde Amerikan edebiyatında kendi farklı üslubu (tarzı) ile mühürünü basmış O.Henry de yeni karakter tipinin yaratıcısıdır. O.Henry de çığnemiş yollardan çıkarak insan hasletini, onun gerçek değerini göstermek için onları günlük yaşam sıkıntıları fonunda gözden geçirerek, insan psikolojisinin en gizli katlarına yol açmaya çalışmıştır. İster Celil Memmedguluzade, isterse de O.Henry çok yönlü tariflerden vazgeçerek, geniş anlatımlar yerine somut hayat sahnelerini eserlerinin nesnesine çevirmişler.

Makalede XX yüzyılın başlarında Azerbaycan edebiyatında kendi ferdi üslubu ile seçilen Celil Memmedguluzade, Amerika edebiyatında ise O.Henry tarafından yaratılmış novellalarda karakter tipinin açılmasında diyalogların rolü anlatılıyor. Makale yazarı her iki yazarı karşılaştırmakla onların karakter türünün belirlenmesinde diyalog yaratmakla bağlı benzer ve farklı yönlerini tahlil etmiştir. Makalede aynı zamanda karakterin açılmasına hizmet eden bu diyalogların yaratılmasında kullanılan teknikler, halkçılık ve realizm yolunu tutmuş her iki yazarın üslubu, novellalarının sanatsal dili ve diğer anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Celil Memmedguluzade, O.Henry, karakter türü, sanatsal dil, diyalogun şekilleri

THE ROLE OF DIALOGUES IN OPENING CHARACTERS IN UNEXPECTED STORIES

(On Jalil Mammedguluzade's and O.Henry's Short Stories)

Abstract

It is known that the literature of every time is connected with social-moral events happened in society. One or another writer doesn't specify the type of character but the time itself and problems of this or that time do. In Azerbaijan Literature Jalil Mammedguluzade represents a new type of a character. And in American Literature of XX century it is O.Henry's duty. First of all emphasizing Jalil Mammedguluzade's being one of the best masters of short story writers the author brings to the attention main features like the depth of thought, compactness, and comprehensiveness in his creative activity. In the article it is noticed that Mirze Jalil creates unforgettable images with the help of perfect characters, with few words, in brief description. At the same time the author tells about O.Henry who created the immortal samples of a short story in American Literature at that period and emphasizes the basic aims of his works –reflection of the suffers of ordinary people, their life manner that is ordinary, full of cares. After casting a general glance at both writers' creative activity it appears in the article dialogue is an important means applied to create an image and a character in unexpected short stories of both writers - Mirze Jalil and O.Henry who have individual, unique writing style. Dialogues in these works have great importance to discover the essence, the maintenance of events, to open the character of the images. In both writes' short stories dialogues are the means of mutual understanding, that's why there is deep logic, clearness in their dialogues.

One of the writes who created the deeply meaningful dialogues in Azerbaijan Literature is Jalil Mammedguluzade, but in American Literature O.Henry is. First of all the author notices that the place and time identity is very necessary to form a dialogue and she grounds her thouhts on with the help of the samples taken from both writers' activity. It is known from comparative analysis of Jalil Mammedguluzade's and O.Henry' stories that O.Henry's works can be divided into two groups: 1) in the short stories which are more lyric the characters are known from their words and phrases they used, and their behavior in a certain time; 2) in the other group of the stories the dialogues are narrated by the first person. Then the author of the article notices an interlocutor is very important for the existence of the dialogue. It is known that forming a dialogue depends on its activity, because the work of the interlocutor is not only a remark.

In conclusion the article deals with the roles of dialogues in opening characters in short stories written by Jalil Mammedguluzade known for

his individual style in Azerbaijan Literature and O.Henry in American Literature early in XX century. The author of the article comparing both of the writers analyses their similarity and difference in creating dialogues to determine a type of a character. At the same time technics serving to open a character, humanism, and the styles of both authors who kept the way of realism, literary language of stories are also reflected in the article.

Key Words: Jalil Mammadguluzadeh, O.Henry, American literature, short story, type of character

Giriş

Yeni karakterler döneminin kendi talebidir. Bilindiği gibi, içerik olarak yeni sanat yeni şekillerden değil, yeni insanlarla doğar. Zira sanat toplumdaki değişikliklere tepkisiz kalmaz. Bu anlamda belli bir dönemde yaratılmış karakterlerin toplumda baş veren sosyal-manevi olaylarla ilişkilendirilmesi insanın mevcut toplumda pozisyonunu belirlemeye yardımcı oluyor. Karakter tipini bu veya diğer yazar değil, dönemin kendisi ve bu dönemin problematikasi belirliyor. Bu anlamda Azerbaycan edebiyatında Mirza Celil'in kahramanları yeni karakter tipini temsil ediyor. Onlar daha çok cehaletin, eğitimsizliğin ve dini fanatizmin yetiştirdiği aciz insanlardır. Tahminen aynı dönemde Amerikan edebiyatında kendi farklı üslubu (tarzı) ile mühürünü basmış O.Henry de yeni karakter tipinin yaratıcısıdır. O.Henry de çiğnenmiş yollardan çıkarak insan hasletini, onun gerçek değerini göstermek için onları günlük yaşam sıkıntıları fonunda gözden geçirerek, insan psikolojisinin en gizli katlarına yol açmaya çalışmıştır. İster Celil Memmedguluzade, isterse de O.Henry çok yönlü tariflerden vazgeçerek, geniş anlatımlar yerine somut hayat sahnelerini eserlerinin nesnesine çevirmişler.

Azerbaycan nesrinde Celil Memmedguluzade güçlü satirik kalemi olan realist nasir, küçük hikayenin en iyi ustasıdır. Celil Memmedguluzade'nin sanatsal mirası sosyal anlamına, zamanın sorunlarını yansıtmaya göre farklılık gösteriyor. Mirza Celil'in nesri sanat mükemmeliği anlamında çok değerlidir. Onun eserleri fikrin derinliği, kompaktlığı, geniş kapsamı ile ilgi çekiyor. Karakterlerin tasvirinde yazar tutarlılığa ve doğallığa dikkat etmiş, onların görkemini ve hareketlerini okurlara gerçekçi bir şekilde sunmaya çalışmıştır. Celil Memmedguluzade tasvir ettiği olaylara hiç bir zaman müdahale etmiyor, onları doğal haline bırakıyor. Onun hikayelerini okudukça oradaki kahramanlar okurun gözü karşısında canlanıyor. Bu da yazarın yüksek sanatkarlık maharetinin göstergesidir. Celil Memmedguluzade yazdığı ilk eserlerinden itibaren kendi kahramanlarının konuşma tarzına dikkat etmiştir. Yazarın hikayelerinde karakterlerin konuşması onların tipik özelliklerini ortaya çıkarıyor. “Karakterlere önemli yer verilmesi, konunun hayatiyeti, kompozisyonunun mükemmeliği, olayların gergin dramatik gelişimi, anlatımın objektifliği, karakteristik yöntemlerinin orijinalliği, tarif ve portrelerin kompaktlığı, diyalogların canlılığı – Celil Memmedguluzade'nin küçük hikaye ustalığında göze çarpan önemli sanatsal ustalık özellikleridir”. (Alimirzayev 1979, 90) “Hakiki anlamda dönemin güncel, vakti yetişmiş sorunlarına cevap veren, eski toplumun asrlar boyu miras olarak bıraktığı dini kuralları, kötü

örf ve adetleri amansızcasına ifşa eden, geniş halk kitlelerini sosyal adaletsizliğe karşı savaşa sesleyen büyük terbiye okuluna çevrilmiştir”. (Alimirzayev 1979, 6)

C.Memmedguluzade'nin inancına göre, her bir yazarın yaratıcılığında halk düşüncesi başlıca şarttır. Yazar mensup olduğu halkın diline, adetine saygı göstermeli, onun sorunlarını ve düşüncelerini eserlerinde yansıtmalıdır. Celil Memmedguluzade'nin halkın anlayacağı, kolay anlaşılabilir dilde yazılması konusuna özen göstermesi tesadüf değildir. O, dili halkın, toplumun maneviyatı ve özgür düşüncesinin gelişimine hizmet eden kudretli araç olarak değerlendiriyordu. “Edibin tasvirinde dil manevi alemin anahtarı, kahramanların karakterini aydınlandıran önemli ayırt edici araçtır”. (Hüseynov 1966, 34) Yaratıcılığında halka yabancı olanları, halkın sade diline dudak büzenleri o her zaman nefretle kötölemiştir. Onun hikayeleri hayattan besleniyor. Her bir şey doğaldır, fazlasıyla canlıdır. Celil Memmedguluzade Azerbaycan hayatındaki karanlık alanları, cehaleti cesaretle ve kudretle açıp göstermiştir. O, hayat gerçeklerini tahrif etmiyor, bu gerçekleri hareketlerde, karakterlerin kişiliğinde, davranışında, konuşmasında açıp gösteriyor. Yazarın bir yolu vardı, bu da gerçekçilik ve nesnellik idi. Hayat gerçeklerine, varlığa sadık kalmak, olayların mahiyetini, iç çelişmesini idrak ve izah etmek, hayatın sıradan bir parçasında çok büyük bir gerçeği açıp göstermek – Celil Memmedguluzade'nin yaratıcılığının esas ideolojik ve sanatsal özellikleri şunlardan ibarettir. Sosyal yapının yaramazlıklarını, feodal-patriarkal toplumun dahili çirkinliğini canlı sahnelerle, yüksek sanatsal genelleme yolu ile ifşa eden yazar din ve mövhumat aleyhine, eski muhafazakar gelenek ve göreneklere karşı barışmaz nefret hissini aks ettiriyor. “Edip ölmez eserlerinde dini fanatizmin hüküm sürdüğü müselman alemindeki derin sosyal yaraları, gerici, muhafazakar gelenek ve göreneklere şiddetli hiciv ateşine tutuyor, asrının hakikat aynası gibi kendi çağdaşlarına yaşadıkları hayatın tüm çirkinliklerini, yetersizliklerini gösteriyor, onları gaflet uykusundan uyanmaya çağırıyordu”. (Mir Celal ve Halilov 1988, 50)

Amerika edebiyatında novella türünün ölmez örneklerini yaratmış O.Henry'nin esas amacı sade halkın manevi ıztıraclarını, onun sade, kaygılarla dolu hayat tarzını yansıtmaktı. Ve bu tip novellalarında da yazarın kendi kahramanlarına derin sempatisi duyulmaktadır. Ama yazarın zengin edebi mirası bu yönde olan öykülerle bitmiyor. O, kapitalist toplumun şekillendirdiği dar görüşlü, dolandırıcı, sadece kendi çıkarlarını güden, maddi anlamda zengin, ama manevi anlamda yoksun olan karakterleri de kendi novellalarında canlandırıyor. Celil Memmedguluzade'de olduğu gibi O.Henry'nin de üslubu hicivdi ve o da sade dilde yazıyordu. Bu öyküler geniş tasvirler yerine dikkatli somut bir hayat levhasına yönlendirerek okuru çok derin düşünmeye mecbur ediyordu.

Kişisel, tekrarsız öykü yazmak üslûbuna malik olan her iki sanatçı - Celil Memmedguluzade ve O.Henry novellalarında diyalog tip ve karakter yaratılması için kullanılan önemli bir araçtır. Bu eserlerdeki diyaloglar olayların mahiyetini, konusunu ortaya çıkarmakta, tiplerin karakterini açmakta büyük öneme sahiptir. Onu da söyleyelim ki, diyalog karşılıklı anlaşma aracıdır, bu sebepten de diyalogda derin bir mantık, açıklık olması gerekiyor. Anlamsız bir sürü sözü imgelerin arasında bölüştürmekle diyalog yaratılmaz. Diyalogda kullanılan her bir cümle başı ve sonu düşünülerek kullanılmalıdır. “Diyalogun düzenlenmesi bazı faktörlerle bağlıdır ve o bir sıra şiirsel kategorilerin yardımı ile yaranıyor.

Diyalogların oluşturulmasında imgeler alemi, zaman ve mekanın önemli rolü vardır. Karakterlerin bilgisi, insani özellikleri, diğer taraftan onların sosyal durumu ve kökenleri esas faktöre çevriliyor”. (Emrahoğlu 200, 100)

Azerbaycan milli edebiyatında en derin anlamlı diyalogları yaratanlardan biri Celil Memmedguluzade, Amerika edebiyatında ise O.Henry olmuştur. Her iki yazarın öyküleri çatışması, karakterlerin konuşması, diyalogların yapısına göre orijinal özelliklere malik eserlerdir. Mirza Celil en zaruri konuları seçtiği gibi konuya uygun, güzel biçimlerde eserler yaratmakta da orijinal ve yenilikçi sanatkarıdır. Onun eserleri fikir yönleri, sanatkarlık, sanatsal tasvir araçları ve biçim yönünden nesrimizin en iyi örneklerindedir. Celil Memmedguluzade ve O.Henry'nin eserlerinde diyaloglar fikrin ifadesine, açılmasına hizmet ediyor. Onların novellalarında karakterlerin nutku yapaylıktan tamamen uzaktır, tiplerin replikleri ile yarattığı diyaloglar kaleme alınan olayların gerçekliyinden haber veriyor. Bu yüzden de bu diyaloglar tamamen doğal görünüyor.

Mekan ve zaman diyalogun oluşması için önemli unsurlardandır. Bu anlamda Celil Memmedguluzade öykülerindeki diyalogun verilmesi ile O.Henry'nin anlatımı arasında belli farklılıklar vardır. Doğrudur, her iki sanatkar mekan ve zaman prensipine uyuyor ve bu novellalarda karakterlerin açılmasında onların diyalogları önemli rol oynuyor. Ama aralarında bir fark vardır ki, o da, Mirza Celil'in diyaloglarında yazar mudahesi kesinlikle hiss edilmez, sanki sanatkar olayları kenardan seyrediyor ve ekser öyküler sonunadek diyaloglarla devam ediyor ve karakterler kendi manevi alemini kendi dili ile açıyor. Celil Memmedguluzade dindar nadanların ümumleştirilmiş tipini yaratırken onların farklı konuşma şekillerini kullanmıştır. Örneğin, “Dellek” (Berber) novellasında oğlunun burnunun kanaması durmayan Sadık'ı karısı yardım almak için berberlik yapan Usta Hüseyin'in yanına gönderiyor. Annenin “doktorluk”ta deneyimi çok olduğunu düşündüğü berber Sadık'ın “Ey Usta Hüseyin, bizim Memmedveli'nin burnu kanıyor. Ne kadar uğraşsak da kanı durduramıyoruz. Karı yalvar yakar sana gönderdi, belki bir çare bulursun” sözlerini duyunca böyle bir cevap veriyor; “Ah, ah, vah, vah! Acıyorum sana, Sadık efendi! Bilmiyorum, senin sonun nasıl olacak! Ey adam, ya adını ermeni koy, halk bilsin ki, sen müselman değilsin, yok eğer müselman olmak istiyorsan, kardeş, bu yaptığın müselmanlığa sığmaz. Adam, utanmıyorsun, saçını bu kadar uzatmışsın kestirmiyorsun? Bir de hiç utanmadan diyorsun ki, Memmedveli'nin burnunun kanını durduramıyoruz? Bu Allah'ın sana gazabıdır.” (Memmedguluzade 2004, 168) Bu küçük diyalogtan aydın oluyor ki, Sadık ve karısı cahil bir köylüler. Onların her ikisi de, “müşterinin saçını kestikten sonra kanattığı yerlere pamuk dizen” berberin tedavide deneyimli olduğuna inanıyorlar. Kendini tabip zanneden usta ise onların avamlığını kullanarak oğlanlarının burnun kanamasını, kendi çıkarı için, “gavurlar gibi” saçını uzatmakla bağlıyor.

Bu anlamda O.Henry'nin öykülerini ikiye bölebiliriz. Daha çok yazarın lirizm duyulan novellalarında karakterler kendilerinin kullandıkları söz ve ifadelerden ve onların belli bir anda davranışlarından belli oluyor. Örneğin, “İnce sanata sevgi namına” öyküsünde yazar yeni evlenmiş çifti anlatıyor. Eşlerden biri ressam, diğeri ise piyanocudur. Bu gençlerin birbirine olan hoş, samimi ilgileri ve destekleri, birinin diğerrinin kendi sanatında ucalması için

çalışması onların diyaloglarından belli oluyor. Örneğin, öykünün bir yerinde Joe sevimli eşine böyle söylüyor; “Senin için böyle konuşmak kolay, Dili... Peki ben ne yapayım? Demek, ki sen geçim parası kazanmak için derslerine koşacaksın, ben de kaygısız yüksek ince sanat alanında dolanacağım?” Ve ya, Dealia bunun karşılığında ona bu şekilde cevap veriyor; “Sevimli Joe, nasıl da aptalsın! Sen ressamlığı bırakmamalısın...” (Henry O. 2013, 25) Bu novellada diyaloglar karakterleri yaratıyor. Öykünün sonunda belli oluyor ki, her iki genç biri-birine yalan söyleyerek biri diğerinin kendi alanında yükselmesi için çalışma yeri uydurarak tamamiyle başka bir işle uğraşmışlar. Lakin bu yalan öykünün başlarında yazarın sevdirdiği karakterleri gözden düşürmüyor, onlara karşı nefret hissi uyandırmıyor, aksine, okurun gözünde bu gençleri daha fazla yüceltiyor. Zira bu “kutsal yalan” onların yoksul aile hayatındaki manevi kamilliğini gün yüzüne çıkarıyor.

O.Henry’nin bazı öykülerinde diyaloglar birinci şahıs tarafından anlatılıyor. Daha çok mizah tarzında yazılmış diğer öykülerde ise karakterlerin sonraki davranışı önceden belli olmasa da, onlar zaten kendi konuşmaları ile manevi alemlerini ifade ediyorlar. Buna en iyi örneklerden biri “The chair of philanthromathematics” (Filantromatematik sandalyesi) öyküsüdür. Eserin kahramanları kendi menfaatları için gençleri eğitime yönlendirerek iyilik perdesi altında üniversite açıyorlar. Doğrusu, onların bu üçkağıtçı “hayırseverliği” novellanın sonuna kadar gizli kalıyor. Ama bu dolandırıcı tipler konuşmaları ile kendi karakterlerini belli ediyorlar ve onların diyalogunda bu, tüm detayları ile gösteriliyor. Jeff adlı karakter kendini böyle ifade ediyor; “Andy, biz ikimiz de zengin insanlarız. Tabiki, maddi anlamda değil, ama madem ki, biz mütevazi insanlarız, böyle anlaşılıyor ki, zenginiz, hem de fareler kadar...” Andy ise cevap olarak; “Zaten ben de aynı düşüncedeyim. Galiba ikimizin de düşünceleri aynı. Tüm hayatımız boyunca dolandırıcılık yaptık, mutsuz insanları iyice oyuna getirdik” (Henry O. 2013, 154), diyor. Karakterlerin diyalogundan getirilen bu örnekten görünüyor ki, onlar hiç bir zaman iyi amel sahibi olmamışlar. Ama direkt yapılan bu açıklama novellada gizliliğin etkisini azaltmıyor, aksine, öykünün sonunadek okurunu ilgide bırakıyor ve yazar bir eğitim merkezi açan işgüzarların nasıl bir dolandırıcılık yapma “yeteneğini” gün yüzüne çıkarıyor. O.Henry öykülerinde yarattığı karakterlerin diyalogunda eserin dolgun seslenmesi için hatta kaba söz ve ifadeler de kullanmaktan çekinmiyor. Bu kabalık sanatsallığı bozmuyor. “The chair of philanthromathematics” novellasında eğitim için ayırdıkları birikimin azaldığını gören kahramanlar kendilerini öz diyaloglarında gösterdikleri gibi ücretsiz eğitim fırsatını kaçırmak istemeyen öğrencileri böyle anlatıyorlar: “Nasıl yani! Sen gerçekten söylemek istiyorsun ki, at hırsızlarının lanet olası çocukları, bu kocakafalı aptallar, bu tavşankulaklar, bu köpek yüzlüler, bu ördek kafalılar bizi o kadar soymuşlar mı?” (Henry O. 2013, 159) Yazarın kahramanların dilinden verdiği bu diyalog tesadüfi değildir. Bu diyalogtan da belli olduğu gibi, üniversiteni kuranlar dolandırıcı oldukları kadar orda eğitim alma “aşkıyla” gelen öğrenciler de halka zarar veren o insanların çocuklarıdır ki, doğru olmayan yollardan kazandıkları parayı eğitimdense meşşan hayat yaşamaya harcamayı tercih ediyorlar.

Diyaloğun kurulması için en önemli şeylerden biri muhatabın varlığıdır. Diyaloğun ilerlemesi, onun canlı ve doğal olması da karşı tarafın aktif olması ile direkt bağlantılıdır. Diyalogda muhatabın görevi replik vermekle bitmez. Diyalogların şekil, tonlama anlamında,

söyleyişin karakterine göre sözlü konuşmaya yakın olması gerekiyor. İster Celil Memmedguluzade, isterse de O.Henry diyaloglarında doğallığa daha fazla yer verilmiştir. Onların novellalarında diyalog yaradan her bir karakter kendi çevresine, bilgisine, dünyagörüşüne uygun şekilde konuşuyor. Mirza Celil ve O.Henry kahramanların dilinin rengareng verilmesine çalışmışlar. Örneğin, Mirza Celil'in "Fatma Hala" (Fatma teyze) öyküsünde Molla Gurbangulu Meşedi Nurali ile söhbetinde "Avrad ne, bahçeden sokağa çıkmak ne, bide bi kısım şerefsiz müselman karısını yanına alıp akraba ziyaretine gidiyor", diyor. (Memmedguluzade 2004, 173) Görüldüğü gibi bu diyalogdan Mollanın cahilliği, mövhumatçılığı ve kadına karşı olan yalnış duruşu ortaya çıkıyor. Ve ya O.Henry'nin "The ethics of pig" (Domuz etik) novellasında "mesleki olarak kuralları olan dolandırıcı" (Henry O. 2013, 101) Jeff "Katilliği bi kenara bırakalım, - söyledim. Bu, boş ve küçük bir iştir. Siz kurnazlık ve çapkınlık alanında gururla ve ya gurursuzca anlatabileceğiniz öyle değerli iş yapmış mısınız ki, ben de bileyim siz benim için uygun bir ortaksınız?" (Henry O. 2013, 103) diye söylüyor. Jeff'in dilinden verilen bu diyalogdan görüldüğü gibi o, kendi dünya görüşüne uygun konuşuyor. Onun fikrinde, katil olmak o kadar da büyük "maharet" değildir. Bu karakter dolandırıcı olmasının yanı sıra kendine bu "mesleği" iyi bilen bir işbirlikçi de arıyor. Buradan görüldüğü kadarıyla her tipin kendi karakteri ve dünya görüşü verildiği gibi onların konuşmaları, dilleri de çok farklı şekilde verilmiştir. Getirdiğimiz örneklerden de görüldüğü gibi Celil Memmedguluzade ve O.Henry'nin öykülerinde diyaloglar sahte ve formalite değildir. Onlar diyalogları kahramanların anlamsız konuşması üzerine kurmamışlar. Bu sanatçıların eserlerinde yarattıkları her bir diyalogun derin fikri, düşündürücü anlamı vardır. Her iki yazar hayat gerçeklerini öngörü ve sanatçı gözü ile gözlemlemiş, bu munakaşa üzerinde tipik olaylar ve kahramanlar seçmiş, bu kahramanların dili ile hayatın gerçeklerini göstermişler. Hem Mirza Celil, hem de O.Henry karakterleri kendi konuşmaları ile ifşa ediyor, her bir kahramanı kendi dünyagörüşüne, kendi bilgi ve kültür seviyesine uygun konuşturuyorlar. Diyaloglarda ise onların seviyesi kendini daha fazla gösteriyor ve kahramanların her birinin kendine has konuşma tarzı vardır. Tiplerin dilinde beddua, küfür ve yalvarışların verilmesi ister Celil Memmedguluzade'nin, isterse O.Henry'nin halk dilinin rengarenliğinden her anlamda yararlandığını da ısbat ediyor.

Diyalog komik-satirik anları tanzimleyerek olayları yönlendiriyor. Diyalogun tipleri farklı olsa da, geniş biçimde genellikle iki tipe bölünür. 1.Metin dahilindeki diyaloglar, 2. Metin kontekstindeki diyaloglar. Metin dahili diyalog eserin daha çok olay planı ile, metin kontekstinde diyalog ise açıklamalı planı ile bağlıdır. Metindahili diyalog iki ve daha fazla şahıs arasında olan diyaloga denir. Metin kontekstinde diyalog ise normal sohbet gibi tezahür eder. Burada sohbetin yaranması kahramanlardan aslıdır. Çoğu novellalarda her iki tip diyalogun tezahürünü görmek mümkündür. Celil Memmedguluzade'nin "Poçt gutusu" (Posta kutusu) hikayesinde Novruzeli'nin hanın "Novruzeli, postanenin yolunu biliyor musun?" sorusuna cevap olarak postaneyle ilgili söyledikleri; "Ey han, ben köylü insanım, ben nerden bileyim, postane nedir?" (Memmedguluzade 2004, 123) ve ya hikayenin başka bir yerinde han "Novruzeli, bilmezsin kağıdı başkasına verirsin!.." söylemesi ve buna cahil köylünün "Neden, ben çocuk muyum ki, kağıdı başkasına vereyim! Beni o kadar da aptal zannetme. Muhtar kendisi bile gelse bu kağıdı benim elimden alamaz" (Memmedguluzade 2004, 124)

gibi tepkilerle sanki bir sonraki olayların gerçekleşmesi için zemin hazırlıyor. Ama metin kontekstinde hanla söhbetinde Novruzeli'nin "Bu ne sözdür, ey han? Ben ölene kadar senin hizmetçinim..." (Memmedguluzade 2004, 123) cevabı onun itaatkar bir şahıs olmasından haber veriyor. Bu tip diyaloglarla O.Henry'nin novellerında da karşılaşılıyor. "The exact science of matrimony" (Kesin bir bilim olarak evlilik) hikayesinde kolay ve yasadışı yollarla zengin olmağa çalışan Jeff Peters ve arkadaşı Andy gazetelerden birine evlenmek isteyen zengin bir kadınla ilgili sahte ilan yerleştiriyorlar. Yaptığı sahtekarlığın başarıyla sonuçlanacağına ve bu hayali zengin kadınla evlenmek isteyen çok sayıda kişi bulunacağından emin olan Jeff kendini böyle savunuyor: "Biz Andy ile bu sosyal parazitlere iyi bir ders vermek niyyetindeyiz" (Henry O. 2013, 51). Bu metin içi diyalog kahramanların dahili aleminden haber vermesinin yanı sıra devamındaki olayları da kendinde birleştiriyor. Metin kontekstinde verilen diyalogda ise Jeff Peters ile Andy'nin kadına bakışı gösteriliyor. "Siz artık benden duymuşsunuz ki, kadın hiylesi bana hiç bir zaman o kadar da inandırıcı gelmemiştir..." söyleyen Jeff'e Andy "...güzel iltifattır. Fikrimce, onların en pak varlık adlandırılmağa tüm hakları vardır" (Henry O. 2013, 48) cevabını veriyor. Bu metin kontekstinde verilen diyalogla O.Henry her iki karakter tipini yarada bilmiştir.

Celil Memmedguluzade ve O.Henry'nin eserlerindeki kompaktlık, halk konuşma dilinden gelen sadelik, kahramanların moralini açık aydın ifade etmek, yazar müdahalesi, kahramanların fiziksel görünümü ile manevi dünyası arasındaki bağıllık gibi özellikler onların hikaye yazma tarzını birleştiren ortak bir yandır. Her iki sanatçının eserlerinde zahiren sade, sakın görünen diyaloglar, sohbetler gerçekte oldukça gergin ve dinamik karaktere sahiptir. Bu yazarlar diyalogların doğallığına çok önem veriyorlar. Bu da onların sanatçı özellikleri ile alakalıdır. Normal konuşmada olduğu gibi, yazarların novellerında her bir replik kendinden öncekinden kısmen de olsa kelime çalıyor. Böylece, detaylar tümüyle bir vahdet oluşturmuş oluyor ki, bu vahdetten de her hangi bir karakter tipi yaranmış oluyor.

Mirza Celil'in ve O.Henry'nin öykülerinde kahramanların konuşmalarındaki kişiselleştirme ve ya genelleme onların halkla, yarattıkları karakterlerle yakın temasının, derin gözleminin göstergesidir. Yazarlar her bir kahramanın konuşma tarzına karşı çok dikkatli. Diyaloglar yardımı ile Mirza Celil eserlerinin diline sadelik, kompaktlık, en önemlisi ise doğallık getirmiştir. "Celil Memmedguluzade realist edebiyatımızda kişisel tarzı ile farklılık gösteren dev sanatçılardır. Dilinde her söz, ifade belli bir amaç – evet sanatsal amaç izliyor. Tarzının karakteristik özelliği sözü, fikri dolayısıyla ve mecazi şekilde okura ulaştırmasıdır". (Memmedguluzade 1967, 201) Döneminin havasını yansıtan O.Henry en zeruri olan söz, ifade ve cümleleri diyaloglarda kullanıyor. İlk bakışta fazlalık olarak görülen sözlerin de diyalogda kendi anlamı, görevi vardır. "Wilyam sarsılmamıştı, sadece maske giymiştişakacının, mimikçinin ve hayalcinin maskesini." (Kuznetsova 1987, 100) Tüm bunlara dayanaraq söyleye biliriz ki, komik ve satirik tarzda yazan Celil Memmedguluzade'nin ve lirik, satirik tarzda yazan O.Henry'nin diyaloglarında hiç bir laf kalabalığı bulunmuyor. "Celil Memmedguluzade'nin ferdi üslûbu ister yazarın anlatım lisanında, isterse de tiplerinin konuşmasında açık şekilde farklılık gösteriyor. Hem dram, hem de nesir eserlerinde tiplerin konuşmasını bununla_sעיyyelendiriyor ki, durumdan, ruh halinden, kültürel gelişim

ortamından ve s. asılı olarak ayrı-ayrı karakterler bir çok fazla ve yersiz gibi gözükürken söz ve ifadeler kullanıyor”. (Memmedguluzade 1967, 201) Bahsi geçen söz ve ifadelerin bir kısmının kullanılması resmi konuşma bakımından tamamen doğaldır. Bu fazlalığın kendisi konuşanı, onun durumunu çok düzgün ve gerçek bir biçimde gösteriyor. Bu nokta Celil Memmedguluzade'nin ve O.Henry'nin yaratıcılığına özgüdür. Böyle gereksiz sözler Celil Memmedguluzade'nin ve O.Henry'nin dile etinasızlığının sonucu değildir. Onlar düşünceyi net yetiştirmek için sözün tüm gücünü kullanmışlar. Bu da yazarın sanatsal dilinin realizmini seciyelendiren önemli amillerden biri sayılıyor. Sanat eserinde olay olarak dil de, söz de önemlidir.

Celil Memmedguluzade'nin ve O.Henry'nin diyaloglarında karakterlerin konuşmaları söyleniş, üslubi araçlar, mimik ve jestlerden tecrit edilmiyor. Bu unsurlarla diyaloglar canlılık, doğallık ve inandırıcılık kazanıyor. Örneğin, Mirza Celil “Kuzu” hikayesinde sarhoş bir hanın hareketlerini şu jestlerle gösteriyor: “Han misafirlere doğru koştu, yine Mehmet Hüseyin'e doğru döndü. Elini cebine götürdü ve bir kağıt üçlük (para) çıkardı. Parayı tekrar cebine bırakmak, sonra Mehmet Hüseyin'e vermek, yeniden cebine koymak istedi. Sonda Mehmet Hüseyin'e doğru fırlattı ve içeriye doğru koştu”. (Memmedguluzade 2004, 196) Hikayeden getirdiğimiz bu örnekte aynı sözlerin tekrar-tekrar verilmesi okuru bıktırmıyor, aksine hanın ruh hali onun jestleri vasıtasıyla dolgun bir şekilde ifade ediyor. Ve ya O.Henry'nin “The last leaf” (Sonuncu yaprak) hikayesinde genç kızın ciddi bir hastalığa yakalandığını duyan kaba ressam Berman'ın bu olaya yaklaşımını göstermeden önce onun gerçek iç dünyasını açmak için önce mimik ve jestlerini gösteriyor: “Kırmızı gözleri ıslanan yaşlı Berman bu tür ahmak hülyalarla dalga geçerek bas-bas bağıyordu”. (Henry O. 2013, 8) Bilindiği gibi, karakterin konuşmasından önce böyle bir anlatımın verilmesi bu diyalogun etkileme gücünü artırıyor. Demek ki, Celil Memmedguluzade ve O.Henry yarattığı diyaloglarda gerçekleşen olaylarla ilgili, genel olarak eserin fikri, konusu ile sesleşen öyle sözler seçmişler ki, onların hepsi beraber o tipleri karakterize ediyor, eserin fikri ile uzlaşıyor. Diyaloglarda ifade olunan duygunun aslı toplumdandır. Bu sözdizimsel vasıtalarla yazar bazen karakteri anlatmak, olaylarla ilgili uyararak ve ya diyalogun duygusallığını artırmak maksadı taşıyor.

Görüldüğü gibi, her iki yazarın bir çok ortak yanları var. Azerbaycan'da novella yazma geleneğini Celil Memmedguluzade'nin adı ile bağlamak ne kadar doğruysa Amerika edebiyatında da bu görev O.Henry'nin üzerine düşmüştür. Her iki edibin hikayelerinde karakterin açılmasında bu diyaloglar ustalıkla kullanılmıştır. Onların yarattıkları diyaloglar günlük konuşma diline çok yakındır. Halkın konuşma dilinden alınmış ifadeler diyalogların doğallığını, canlılığını ve sadeliğini daha da artırıyor. Bu da Celil Memmedguluzade ve O.Henry yaratıcılığında bir tarzıdır. Onların diyaloglarında resmiyet göremiyoruz, burada fikirlerin ifade biçimi daha önemlidir. Celil Memmedguluzade novellalarında cahil, saf köylülerin diyalogu daha fazla dikkat çekiyorsa, O.Henry hikayelerinde bu kendini daha fazla kapitalist toplumun oluşturduğu sadece kendi menfaatini güden kurnaz karakterlerin, ya da tam tersi karşı tarafın menfaatini üstün tutan karakterlerin konuşmasında kendini gösteriyor. Mirza Celil'in halkın hayatı ve düşünce tarzı ile bağlı olan karakterlerinin hepsi öz ana

dillerinde konuşuyorlar. Bu insanların konuşma ve mühakimeleri Azerbaycan dilinin kudretini, şiirselliğini gösteriyor. “Halk dilinin, sözlü konuşma unsurlarının tüm özelliklerini (hatta kabalığını bile) edebi dilde kullanılmasında Celil Memmedguluzade’nin müstesna hizmetleri vardır. Sanatsal dilin sözlük birimi, sözdizimi, ahengi, tonlaması tamamen halkın diline dayanıyordu”. (Memmedguluzade 1967, 195)

O.Henry’nin yukarıda iki gruba ayırdığımız birinci grubun novellalarında daha çok kaba söz ve ifadeler geniş yer tutuyorsa, ikinci grubun hikayelerde karakterlerin diyalogunda daha çok lirik anlar kendini gösteriyor.

Dil sahasında halkçılık ve gerçekçilik yolunda giden her iki sanatçı hayatlarının sonuna kadar sade, kompakt, mecazi, kolay anlaşılabilir dilde yazmıştır. Onlar kısıllığı ve anlaşılabilirliği dilin sanatsallığı ve güzelliği için esas şart saymışlardır.

KAYNAKÇA

1. Alimirzayev Halid, Problemler ve karakterler dramaturgisi, Yazıcı, Bakü 1979.
2. Emrahoğlu Arif, Epik sözün sanatsal gücü, Bakü 2000.
3. Henry O., Hikayeler, Apostroff, Bakü 2013.
4. Hüseyinov Firidun, Sade ehvalatta büyük hakikatler, Genclik, Bakü 1966.
5. Memmedguluzade Celil, Eserleri, Önder neşriyyatı, Bakü 2004.
6. Memmedguluzade Celil, Makaleler ve Hatıralar mecmuesi, Elm, Bakü 1967.
7. Mir Celal ve Halilov Penah, Edebiyatşünaslığın esasları, Maarif, Bakü 1988.
8. Kuznetsova V. S., American Literature, First Quarter of the XX Century, “Vysca Skola” Publishers Head Publishing House, Kiev 1987.